

КОМПОНЕНТНО- СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

Стаття аналізує структуру готовності до професійного самовдосконалення та види компонентів, запропоновані для визначення такої структури (мотиваційний, пізнавальний, емоційний, вольовий та ін.). Розкрито підходи до визначення змісту структури готовності до професійного самовдосконалення та критерії діяльності людини у процесі формування готовності до професійного самовдосконалення. Зосереджено увагу на наявності у студентів вищих навчальних закладів інтегрованої системи знань, умінь та навичок у процесі здійснення професійного самовдосконалення. Подано характеристику показників готовності до формування цього феномену.

Ключові слова: *готовність, компоненти готовності, критерії готовності, показники готовності, професійне самовдосконалення, рівні сформованості, структура готовності.*

Постановка проблеми. Сучасне уявлення про освіту змінило вектор від завершеного результату, що забезпечує певну стабільність протягом життя, до процесу, що проходить через все життя людини та відкриває нові перспективи для постійного саморозвитку та самовдосконалення.

У процесі внесення змін до існуючої системи вищої освіти формується новий тип спеціаліста, націлений на безперервне підвищення професійного рівня, професійне самовдосконалення задля максимально повної реалізації себе як фахівця у майбутній професії.

Здобуття економічної освіти майбутніми фахівцями економічної галузі у вищому навчальному закладі має за мету безперервність оновлення знань у процесі навчання та протягом подальшої професійної діяльності. Формування самостійного відношення до навчання, готовності постійно вдосконалювати отримані знання та набувати нових навичок та вмінь постає одним з найважливіших факторів у процесі навчання, який відображає самосвідомість майбутніх спеціалістів та впливає на якість їх професійної підготовки. Формування професійності спеціаліста економічного профілю вимагає сформованості готовності до професійного самовдосконалення, оперативності, дієвості, самостійності та творчості при вирішенні соціально-економічних завдань.

Проте, у процесі професійної діяльності молоді фахівці, зокрема спеціалісти економічного профілю, відчувають складнощі, обираючи спосіб досягнення перспективної мети та здійснюючи об'єктивний самоаналіз власної діяльності. Такий стан зумовлює необхідність формування готовності до професійного самовдосконалення, що надалі дозволить реалізувати себе повною мірою, як самостійних, ініціативних та успішних фахівців, саме на етапі отримання освіти у вищому навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх фахівців різних галузей професійної діяльності відіграє важливу роль у процесі підготовки фахівців вищими навчальними закладами.

При визначенні структури готовності до професійного самовдосконалення та аналізу її компонентів ми спиралися на дослідження науковців М. Дяченко, Л. Кандибовича, К. Абульханової-Славської, Л. Бабенко, М. Коган, О. Осаульчик, О. Торубари, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Чиж, Г. Клименкота іт.

Однак, на нашу думку, формування такого виду готовності саме у майбутніх фахівців економічного профілю недостатньо висвітлене. У визначенні змісту структури компонентів готовності до професійного самовдосконалення не існує єдиного підходу.

Актуальність такого педагогічного феномену та його застосування при підготовці майбутніх фахівців-економістів зумовили постановку **мети статті:** аналіз структури та характеристика компонентів, критеріїв і показників рівня сформованості готовності до професійного самовдосконалення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Акмеологічну основу феномену самовдосконалення становить потреба у активному просуванні до власних вершин досконалості. Цитуючи І. Канта, «людина – це двоєдина істота, яка одночасно належить до світу природи та світу свободи. У світі природи людина підкоряється природній необхідності, а у світі свободи вона морально творить себе, зростає у своєму прагненні до щастя» [1]. А. Адлер визначає самовдосконалення

особистості її прагненням до досягнення успіху у житті. За його словами, людина творить себе сама з «сирого» матеріалу, спадковості та досвіду[2].

Однак, варто зауважити, що досвід людини, як особистості, це суспільний досвід. Тому, самовдосконалення можна пояснити через його взаємодію з соціальним середовищем. У процесі такої взаємодії людина виробляє певні якості, які приводять до успіху у житті та професійній діяльності. Відповідно, процес самовдосконалення можна вважати особистісно-соціальним явищем.

У визначенні змісту структури компонентів готовності до професійного самовдосконалення не існує єдиного підходу.

Досліджуючи специфіку діяльності людини у професійному середовищі М. С. Каган стверджує, що особистість набуває певної структури через видову побудову способу діяльності людини та може бути характеризована відповідно до п'яти потенціалів:

- пізнавального;
- ціннісного;
- творчого, що умовно поділяється на утворювальний та продуктивний;
- комунікативного;
- та художнього, або естетичного [3].

Пізнавальний потенціал визначають обсягом та якістю інформації, якою володіє певна особистість. Така інформація поєднує знання про природний та соціальний зовнішній світ з елементами самопізнання. Такий вид потенціалу інтегрує психологічні якості, що пояснюють пізнавальну діяльність людини.

Ціннісний потенціал особистості визначає систему набутих ціннісних орієнтацій у моральному, політичному, релігійному та естетичному середовищі. Основу такого потенціалу становлять ідеали особистості, її життєві орієнтири, переконання та прагнення. Суть – поєднання психологічних та ідеологічних елементів, свідомості та самоусвідомлення особистості, що продукуються за допомогою емоційно-вольових та інтелектуальних механізмів, відображуючи себе на сприйняття світу світогляд та прагнення світу.

Творчий потенціал характеризується отриманими та самостійно виробленими особистістю вміннями та навичками, здатностями до утворювальних або руйнівних, продуктивних або репродуктивних дій, та мірою їх реалізації у певній професійній галузі, соціально-організаційній або критичній діяльності.

Комунікативний потенціал являє собою систему властивостей, вмінь та здатностей особистості, які забезпечують вдале спілкування та порозуміння у соціокультурному середовищі, здатності та рівень оволодіння мовами спілкування, комунікативні якості особистості та конкретні вміння та навички спілкування. Професійно зорієнтований розгляд комунікативного потенціалу особистості дозволяє визначити певний рівень розвитку комунікативної компетентності. Високий рівень розвитку комунікативного потенціалу визначають як професіоналізм спілкування, який має підґрунтям глибокий особистісний рівень компетентності.

Художній потенціал визначає систему естетичних вподобань особистості, її художньо-творчі здібності та можливості, вираження естетичного смаку через поведінку. За умови дотримання думки, що готовність можна розглядати як стійку характеристику особистості, цілісний комплекс, який поєднує мотиваційні, пізнавальні та емоційні компоненти узгоджені зі змістом та умовами діяльності, О. М. Торубара виділяє мотиваційний, пізнавальний, емоційний та вольовий компоненти готовності до професійного самовдосконалення [4].

Мотиваційний компонент характеризується потребою успішно виконати поставлене завдання, наявність зацікавленості у певного роду діяльності, прагнення досягти успіху та показати себе з кращої сторони.

Пізнавальний компонент включає розуміння власних обов'язків, завдання, значення оцінки діяльності, знання засобів досягнення мети, уявлення про вірогідну зміну обставин.

Емоційний компонент являє собою почуття відповідальності, натхнення та впевненість у власному успіху.

До вольового елементів вольового компоненту О. М. Торубара відносить самокерування та мобілізацію сил, зосередження на конкретному завданні, вміння відволікатися від дій, як чинять перешкоди, подолання власних сумнівів та побоювань.

У своєму дисертаційному дослідженні стосовно формування готовності вчителів-словесників до диференційованого навчання підлітків С. Чиж виділяє формуючими наступні компоненти

готовності: мотиваційний, емоційно-вольовий, змістовно-процесуальний та конструктивно-творчий[5].

Критеріями мотиваційного компоненту науковець визначає педагогічну спрямованість та вдосконалення власної професійної діяльності за умови наявності інтересу до обраної професії, володіння професійно значущими знаннями, прагнення до самоосвіти та усвідомлення педагогічних цінностей (такі умови визначено як показники мотиваційного критерію).

Емоційно-вольовий компонент поєднує фокусування зусиль, спрямованих на досягнення конкретної мети, та теоретичну підготовленість, що характеризує наполегливістю у досягненні мети та вмінням регулювати власний емоційний стан.

За умови змістовно-процесуального компоненту критеріями виступають теоретичний та практичний види підготовленості, які поєднують наукову компетентність та доцільність дій спрямованих на досягнення конкретної мети з гностичними, конструктивно-моделюючими, організаційними та комунікативними вміннями.

Останній, конструктивно - творчий компонент готовності інтегрує творчий характер практичної діяльності зі ступенем сформованості конструктивно-творчих умінь, за умови готовності вирішувати конкретну педагогічну ситуацію, наявності логічних, евристичних та комбінаторних навичок.

Спираючись на дослідження М. Дяченко та Л. Кандибовича, Г. Клименко виділяє мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий та оцінювальний компоненти готовності до професійного самовдосконалення[6]. На думку науковця, мотиваційний компонент визначає відношення студента до професійного самовдосконалення. Оскільки готовність є складовою загальної готовності до професійної діяльності, то, власне мотиви, що спонукають до активної навчальної діяльності. Можна одночасно вважати і мотивами готовності до професійного самовдосконалення. Студент повинен чітко усвідомлювати, чому, задля чого та що саме він повинен вивчити, засвоїти та вдосконалити, щоб бути готовим до певної професійної діяльності. Основу такого процесу становить мотивація.

Орієнтаційний компонент, на думку Г. А. Клименко, пояснюють наявністю у студентів психолого-педагогічних, загальнокультурних, предметних та спеціальних знань.

Операційний компонент готовності до професійного самовдосконалення включає володіння студентом комплексом умінь, що необхідні для професійної діяльності, які, за бажанням, він вдосконалюватиме надалі.

Вольовий компонент представляє собою процес зосередження особистості на виконанні та досягненні мети, що є важкодоступною та виникає внаслідок співставлення реального та ідеального професійного позиціонування власної особистості, відповідно до соціальних вимог обраної професійної діяльності.

Оцінювальний компонент надає довершеності загальній структурі готовності до професійного самовдосконалення. Даний компонент характеризує сформованість у конкретного студента вміння здійснювати власну контрольну-оцінювальну діяльність. В результаті об'єктивної оцінки власних дій, студент отримує новий стимул до професійного самовдосконалення, підсилює, зміцнює та конкретизує мотиви власного професійного зростання[7].

Внаслідок аналізу наукових позицій та поглядів вітчизняних та закордонних вчених стосовно визначення структури готовності до професійного самовдосконалення ми прийшли до визначення власних структурних компонентів готовності, а саме: мотиваційно-вольового, когнітивного, організаційно-діяльнісного та рефлексивного.

На нашу думку, *мотиваційно-вольовий компонент* передбачає наявність у студентів цілісної системи уявлень про майбутню професію, мети та зацікавленості навчальною діяльністю, позитивної установки на майбутню професійну діяльність, наявність мотивації у навчанні. Ознакою сформованості даного компоненту виступає сформованість пізнавальних мотивів, налаштування на досягнення професійної мети, психологічні механізми налаштування на діяльність. На формування мотиваційно-вольового компоненту впливають суб'єктивні характеристики особистості студента, організація навчальної діяльності, адаптованість до навчального процесу та ін. Мотиваційний елемент включає зовнішню та внутрішню мотивацію студентів. Зовнішньою називаємо мотивацію студентів отримати нагороди, визнання, уникнення невдач; до внутрішньої мотивації відносимо діяльність, зорієнтовану на процес пізнання та його результат. Вольовий елемент мотиваційно-вольового компоненту пояснюємо здатністю зосереджуватися на досягненні мети, пошуку шляхів та способів дотримання вибраної стратегії вдосконалення знань.

Когнітивний компонент готовності до професійного самовдосконалення визначається пізнавальними процесами, характеризується глибиною, самостійністю та стійкістю знань, систем мислення та теоретичним орієнтиром реальності. Компонент включає теоретичні знання у галузі майбутньої професійної діяльності, розуміння себе як суб'єкта професійної діяльності, передумови та функції успішної самореалізації у обраній галузі, навички самоосвіти та самовиховання. Показниками сформованості когнітивного компоненту виступають рівень засвоєння галузевих понять, застосування отриманих знань при вирішенні професійних питань, володіння методами та формами реалізації майбутньої професійної діяльності.

Організаційно-діяльнісний компонент готовності характеризує володіння студентом системою умінь та навичок необхідних для здійснення успішної професійної діяльності в майбутньому, вміння самостійно визначати направленість фахової самоосвіти, наявність елементів самовиховання, сформованість вміння планувати програму професійного самовдосконалення. До показників сформованості організаційно-діялісного компоненту відносимо наявність знань, умінь та навичок для ефективної самостійної роботи, критичне мислення, навички систематизації, оцінки та реалізації опрацьованого матеріалу.

Рефлексивний компонент готовності до професійного самовдосконалення майбутніх фахівців економічного профілю включає наявність рефлексивних здібностей, здатність до аналізу власної навчальної діяльності, вміння саморегуляції самоосвітньої діяльності. Рефлексія, як основа рефлексивного компоненту, являє собою психічний процес, що характеризується найвищою мірою складності, оскільки інтегрує в собі три класи психічних процесів когнітивних, регулятивних та комунікативних. По суті рефлексія представляє «процес організації всіх процесів» - тобто процес вищого порядку складності ніж інші психічні процеси [8].

Спираючись на співвідношення та ступінь вияву показників вищезгаданих компонентів широко використовують низький, середній та високий рівні сформованості готовності до професійного самовдосконалення. Ми схилиємося до альтернативної специфікації вищезгаданих рівнів, а саме: репродуктивного, адаптивного та творчого рівнів сформованості.

За наявності репродуктивного рівня студент здатний самостійно проектувати навчальну діяльність та застосовувати традиційні методи навчання. Його дії є непослідовними та нелогічними. Особливістю наявності репродуктивного рівня є відсутність навичок трансформації вивченої інформації до професійних потреб (у нашому випадку майбутньої економічної діяльності).

Адаптивний рівень охарактеризований здатністю самостійно проектувати навчальну діяльність та застосовувати традиційні методи навчання. Володіючи адаптивним рівнем готовності до професійного самовдосконалення, студент здатен адаптувати отримані знання під певну категорію, йому притаманні послідовність та логічність дій за умови навчальної діяльності.

Творчий рівень володіння навиками готовності описуємо здатністю студента крім вищезгаданих умінь застосовувати інноваційні засоби отримання інформації, його дії цілеспрямовані, послідовні та логічні. Самоосвітня діяльність включає участь у он-лайн семінарах, дослідницьку діяльність та отримання патентів внаслідок такої діяльності.

Висновки

Аналіз компонентів готовності до професійного самовдосконалення показує, що, незважаючи на відсутність єдиної, уніфікованої структури, цей феномен набуває позитивних якісних та кількісних змін в результаті застосування вищезгаданих компонентів, запропонованих вітчизняними та закордонними науковцями. Перехід від нижчого до вищого рівня сформованості готовності визначено балансом між її компонентами, що забезпечує ефективність професійної підготовки студентів та стійку позитивну мотивацію до подальшого професійного самовдосконалення.

Список використаних джерел:

1. *Абульханова-Славская К. А.* Стратегия жизни. – М.: 1991. – 158 с.
2. *Дж. Фейдимен.* Личность: теории, эксперименты, упражнения / Дж. Фейдимен, Р. Фрейджер.- СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 864 с.
3. *Иммануил Кант.* Сочинения в шести томах. Том 2. — М., 1964 – с. 28.
4. *Каган М. С.* Человеческая деятельность. - М., Политиздат, 1974. – 328 с.
5. *Карпов А.В., Скитяева И.М.* Психология рефлексии. - М.: Институт психологии РАН, 2002. - 320 с.

6. Клименко Г. А. / Формирование готовности студентов педагогического вуза к профессиональному самосовершенствованию : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Галина Анатольевна Клименко. – Пенза, 2009. – 22 с. Торубара О. М. / Формування готовності у майбутніх вчителів трудового навчання до використання інформаційних технологій / Дис. доктора пед. наук: 13.00.04/ Олексій Миколайович Торубара. – Чернігів, 2009. – 442 с.

7. Чиж С. Г. / Формування готовності майбутніх учителів-словесників до диференційованого навчання молодших підлітків : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Світлана Георгіївна Чиж . – Одеса : Б.в., 2002 . – 20 с.

С. А. Волгина

КОМПОНЕНТНО-СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ САМОУСОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ

Резюме. В статье проанализирована структура готовности к профессиональному самоусовершенствованию и виды компонентов, предлагаемые для определения такой структуры (мотивационный, познавательный, эмоциональный, волевой и другие компоненты). Описаны научные подходы к определению содержания структуры готовности к профессиональному самоусовершенствованию наряду с критериями деятельности человека в процессе формирования такого вида готовности. Уделено внимание наличию у студентов высших учебных заведений интегрированной системы знаний, умений и навыков в процессе реализации профессионального самоусовершенствования. Описаны показатели готовности к формированию данного феномена.

Ключевые слова: готовность, компоненты готовности, критерии готовности, показатели готовности, профессиональное самоусовершенствование, уровни формирования, структура готовности.

S. Volgina

COMPONENT AND STRUCTURAL ANALYSIS OF READINESS FOR PROFESSIONAL SELF-IMPROVEMENT

Summary. The article analyzes the structure of readiness for professional self-improvement and the components offered for structure specification (conative, informative, emotional, strong-willed and other components). Scientific approaches to definition of content structure of readiness for professional self-improvement along with criteria of activity of the person in the process of such readiness formation are described. Attention is paid to the existence of integrated system of knowledge and skills in the process of professional self-improvement realization appropriate for the students of higher educational institutions. Indicators of readiness for formation of the given phenomenon are described.

Keywords: readiness, components of readiness, criteria of readiness, readiness indicators, professional self-improvement, formation levels, structure of readiness.